

Schriftlicht

In het begin

G. Kwakkel

In het begin schiep God de hemel en de aarde.

(Genesis 1:1)

Wat gebeurde er aan het begin van het bestaan van onze wereld? In 2009, het Darwin-jaar, is die vraag van vele kanten belicht. Genesis 1:1 lijkt een antwoord te geven dat niet voor tweeërlei uitleg vatbaar is: in het begin schiep God de hemel en de aarde. Maar onlangs stelde prof. Ellen van Wolde dat dit geen goede vertaling is. Genesis 1:1 zegt dat God hemel en aarde van elkaar scheidde. Wat gebeurde er nu aan het begin?

Het gewelf en het droge land

Wat schiep God volgens Genesis 1:1? Waaraan moet je denken bij de daar genoemde hemel en aarde? En wanneer vond dit scheppend handelen plaats?

Vermoedelijk denken vele bijbellezers bij de hemel aan de plaats waar God woont. De aarde is dan de planeet waarop wij leven. Genesis 1:1 lijkt te zeggen dat God in zijn allereerste scheppingsdaad zijn eigen woonplaats en onze planeet maakte. Vers 2 beschrijft hoe de aarde er vanaf dat moment uitzag: woest, doods en duister en met veel water. Vervolgens zei God dat er licht moest komen. Het licht ontstond, op zijn bevel. Daarmee brak de eerste dag aan. Zelf heb ik de eerste verzen van Genesis 1 lange tijd zo opgevat. Inmiddels ben ik van gedachten veranderd. De opvatting die ik zojuist beschreef, wordt namelijk problematisch als je verder leest in Genesis 1.

In vers 6-8, de beschrijving van de tweede dag, lees je dat God een gewelf maakt. Dat gewelf scheidt het water erboven van het water eronder. Als de wolken dit gewelf niet aan ons oog onttrekken, doet het zich overdag aan ons voor als een blauwe koepel en 's nachts als een zwarte. Aan die koepel stralen de zon, de maan en de sterren (zie Gen. 1:16-17). Het is het 'uitspansel' uit de oude vertaling (van 1951) en 'het ruime firmament' uit de berijming van Psalm 19. Van dit gewelf zegt Genesis 1:8 dat God het 'hemel' noemde, hetzelfde woord als in vers 1. Het lijkt er dus op dat 'de hemel' in Genesis 1 niet zozeer de woonplaats van God is als wel de hemelkoepel, het firmament. Een bevestiging daarvoor kun je vinden in vers 9 en in de aanduiding 'het gevogelte des hemels' in vers 26, 28, 30 (oude vertaling).

Op de derde dag (vs. 9-10) brengt God een verdeling aan onder het gewelf. Het water onder het gewelf stroomt samen op één plaats, zodat er droog land tevoorschijn komt. Dit droge land noemt God 'aarde' – hetzelfde woord als in vers 1 – en het samengestroomde water noemt Hij 'zee'. De aarde is hier dus niet de naam van onze planeet, die immers uit zowel water als land bestaat. Het is de aanduiding van het droge land, in onderscheid van de zee. Hetzelfde spraakgebruik tref je aan in vers 26 en 28. Het is de gebruikelijke manier van formuleren in het Oude Testament: de 'aarde' is het droge land. Als zodanig wordt zij onderscheiden van het water of de zee (zie bijv. Gen. 8:13; Ex. 20:11; Ps. 69:35).

Vergelijking met het spraakgebruik in het vervolg van Genesis 1 wijst uit, dat het niet voor de hand ligt in Genesis 1:1 bij de hemel aan de woonplaats van God en bij de aarde aan onze planeet te denken. Dat hadden wij, althans wat de aarde betreft, ook wel kunnen verwachten. Het is immers pas sinds enkele eeuwen gebruikelijk onze aardse woonplaats als een van de planeten van onze zonnestelsel te beschouwen, naast andere zoals Venus, Mars en Saturnus.

De hele geschapen werkelijkheid

Als de hemel het firmament is en de aarde het droge land, hoe kan het dan dat Genesis 1:1 de schepping van hemel en aarde noemt nog vóór die van het licht, op de eerste dag? Het firmament is toch pas op de tweede dag geschapen, terwijl het droge land pas op de derde dag tevoorschijn kwam?

De oplossing voor dit probleem moet volgens mij in de volgende richting gezocht worden. De hemel is weliswaar het gewelf of het firmament en de aarde het droge land. Maar *hemel en aarde samen* omvatten in het bijbelse spraakgebruik meer dan alleen deze twee onderdelen van de geschapen werkelijkheid. De uitdrukking ‘hemel en aarde’ wordt vaak gebruikt om het *geheel* van onze geschapen werkelijkheid aan te duiden.

Dat kun je duidelijk zien wanneer je Exodus 20:11 en 31:17 naast elkaar legt. Exodus 20:11 zegt dat de HEER in zes dagen de hemel, de aarde en de zee met alles wat er leeft, gemaakt heeft. Exodus 31:17 zegt kortweg dat de HEER in zes dagen de hemel en de aarde gemaakt heeft. Beide teksten bedoelen natuurlijk hetzelfde: in zes dagen heeft God alles gemaakt. Hetzelfde kan blijken uit Psalm 124:8: ‘Onze hulp is in de naam van de HEER die hemel en aarde gemaakt heeft.’ Uiteraard wil deze tekst niet zeggen dat de HEER wél de hemel en de aarde gemaakt heeft, maar niet – bijvoorbeeld – de vissen en de vogels. Hij heeft alles gemaakt en dat wordt kortweg aangeduid als ‘de hemel en de aarde’.

Gezien het bijbelse spraakgebruik kan het heel goed zo zijn dat Genesis 1:1 wil zeggen: in het begin heeft God alles geschapen, heel onze wereld, met alles wat daarbij hoort. Vers 1 is dan een soort samenvatting van wat de rest van het hoofdstuk beschrijft. Eerst wordt de hoofdzaak aangegeven, vervolgens komen de details aan de orde. Daarna sluit Genesis 2:1 concluderend af met: ‘Zo werden de hemel en de aarde in al hun rijkdom voltooid.’ Daar vind je weer die twee onderdelen, hemel en aarde, als aanduiding van het geheel. Alleen wordt er nu aan toegevoegd ‘in al hun rijkdom’ (oude vertaling: ‘en al hun heer’). Die toevoeging ligt in de lijn van wat wij vonden door Exodus 20:11 met 31:17 te vergelijken: in het ene geval (31:17) fungeert ‘hemel en aarde’ als aanduiding van de hele geschapen werkelijkheid, in andere gevallen (Ex. 20:11; Gen. 2:1) wordt er een uitgebreidere omschrijving gebruikt.

Scheppen of scheiden?

Tot nu toe heb ik mij aangesloten bij de gebruikelijke vertaling van het Hebreeuwse werkwoord in Genesis 1:1, namelijk: scheppen. Deze vertaling is onlangs bestreden door prof. Ellen van Wolde. Op 9 oktober 2009 aanvaardde zij haar ambt als hoogleraar aan de Radboud Universiteit Nijmegen met een rede onder de titel *Terug naar het begin. Waarom Genesis 1,1 niet gaat over Gods schepping van hemel en aarde*. Haar rede en de daarin verdedigde opvattingen kregen veel aandacht in de pers. Van Wolde's belangrijkste stelling was dat het Hebreeuwse werkwoord (*bara*) in Genesis 1:1 niet met ‘scheppen’ maar met ‘scheiden’ vertaald moet worden. Met andere woorden: Genesis 1:1 zegt niet dat God hemel en aarde schiep. Het zegt dat Hij hemel en aarde, die al op de een of andere manier bestonden, van elkaar scheidde en elk een eigen plaats toeweest.

Uiteraard heeft mw. Van Wolde argumenten vanuit de bijbeltekst zelf aangevoerd, die haar opzienbarende stelling moeten onderbouwen. Zij betoogt dat ook in andere teksten waarin hetzelfde werkwoord voorkomt (bijv. Gen. 1:21,27; 2:3-4; Jes. 45:7), de vertaling ‘scheiden’ een betere interpretatie oplevert dan ‘scheppen’. Daarnaast beroept zij zich op scheppingsverhalen uit Mesopotamië, die vertellen over een scheiding van hemel en aarde aan het begin van de schepping.

Voor een goed begrip is het nodig erop te wijzen dat het betoog van mw. Van Wolde in feite niet meer betrof dan de vertaling van een Hebreeuws woord. In het persrumoer eromheen is de indruk ontstaan dat volgens haar het Oude Testament niet zou leren dat God de Schepper van hemel en aarde is. Maar dat is natuurlijk niet te handhaven. Collega Van Wolde beseft dat heel goed. Ook al zou in Genesis 1:1 niet staan dat God hemel en aarde geschapen heeft, dan houden wij nog altijd bijvoorbeeld Psalm 124:8 over: ‘de HEER die hemel en aarde gemaakt heeft.’

Het punt in geding is dus de vertaling van een Hebreeuws woord. Past de vertaling ‘scheiden’ beter in de bijbelteksten waarin dat woord voorkomt, dan ‘scheppen’? Daar wil ik nu iets meer over zeggen, omdat daar de belangrijkste beslissingen vallen. De Mesopotamische scheppingsverhalen laat ik verder rusten.

Het woord *bara* komt na Genesis 1:1 voor het eerst weer voor in vers 21, in de beschrijving van de vijfde dag. Dit vers noemt de grote zeemonsters, de levende wezens die krioelen in het water, en alles wat vleugels heeft. Volgens mw. Van Wolde zegt Genesis 1:20 niet dat God de zeemonsters maakte, maar alleen de overige waterdieren en de vogels. De zeemonsters bestonden al. Vers 21 vertelt dan dat Hij deze drie groepen van elkaar scheidde, door hun elk een eigen leefgebied toe te wijzen, namelijk respectievelijk de watermassa onder de aarde, de zeeën en de lucht.

Vers 27 is het volgende vers waarin *bara* te vinden is. Daar staat het zelfs drie keer. De interpretatie van mw. Van Wolde loopt als volgt. In Genesis 1:26 spreekt God in het meervoud: ‘Laten wij mensen maken.’ Dit meervoud heeft betrekking op God en lagere goden, die zijn hemels hof vormen. God en die goden maken samen mensen die in hun beeld zijn en die in bepaalde opzichten op hen lijken. Vers 27 zegt dan dat God (in het enkelvoud) die mensen, die in zijn beeld zijn, bij zichzelf vandaan plaatst en dat Hij hen scheidt in mannelijk en vrouwelijk.

Omwillen van de ruimte moet ik het bij de weergave van deze twee voorbeelden laten. Ik wil er heel kort op reageren. In Genesis 1:20-21 is het inderdaad opmerkelijk dat de grote zeemonsters niet genoemd worden in vers 20, maar wel in vers 21. Maar anders dan wat mw. Van Wolde stelt, staat in vers 21 niet dat God *de watermassa onder de aarde* aan die monsters toewijst. Ook lukt het mij niet in deze verzen te lezen dat de zeemonsters, de vissen en de vogels oorspronkelijk één leefgebied met elkaar deelden. Wat de schepping van de mens in vers 26 en 27 betreft, na herhaalde lezing is het mij nog steeds niet duidelijk waaraan mw. Van Wolde concreet denkt bij het *beeld* van God en/of de goden *waarin* de mensen waren. Verder is het onmogelijk het middelste gedeelte van vers 27 te vertalen als: ‘die het beeld van God is, scheidde hij van zichzelf’, zoals mw. Van Wolde doet.

Dat laatste is terecht opgemerkt door Martin Baasten in *Met andere Woorden* (een uitgave van het Nederlands Bijbelgenootschap) van december 2009. Baasten wijst verder onder andere op Jesaja 45:7, waar de HEER zegt dat Hij degene is ‘die het licht vormt en het donker scheidt, die vrede maakt en onheil scheidt. Ik ben het de HEER, die al deze dingen doet.’ Volgens mw. Van Wolde staat hier niet dat de HEER het donker en onheil *scheidt*, maar alleen dat Hij licht en vrede *scheidt* van respectievelijk het donker en onheil. Baasten brengt hiertegen in dat de slotregel het voorgaande samenvat door te zeggen dat God al deze dingen doet of *maakt*. Het Hebreeuwse werkwoord *bara* moet dus ook zoets als ‘maken’ betekenen. En ‘scheppen’ past daar veel beter bij dan ‘scheiden’.

Het droge verscheen

Mw. Van Wolde heeft mij niet overtuigd met haar stelling dat *bara* niet ‘scheppen’ maar ‘scheiden’ betekent. Ik blijf dus bij de gebruikelijke vertaling van Genesis 1:1: ‘In het begin

schiep God de hemel en de aarde.’ En ik vat dit op als een samenvattende aanduiding van heel Gods scheppingswerk zoals dat beschreven wordt in Genesis 1.

Maar ontstaat er dan geen nieuw probleem bij vers 2? Dit vers zegt: ‘De aarde was nog woest en doods, en duisternis lag over de oervloed, maar Gods geest zweefde over het water.’ In het voorgaande is de opvatting teruggewezen dat Genesis 1:1 de schepping van de hemel (= Gods woonplaats) en de aarde (= onze planeet) zou beschrijven, als een eerste scheppingsdaad van God, die voorafging aan de schepping van het licht. Als dat juist is en als vers 1 een soort samenvatting van het vervolg is, waar komt dan de in vers 2 genoemde aarde vandaan? Wanneer heeft God die geschapen? Pas op de derde dag?

Als je de beschrijving van de derde scheppingsdag in vers 9-10 nauwkeurig leest, zie je dat daar niet staat dat God toen de aarde, oftewel het droge land, *maakte*. Het droge land *verscheen*. Het kwam tevoorschijn als gevolg van het wegstromen van het water. Het beeld dat de tekst oproept, is dat de aarde (= het droge land) er al wel was, maar dat dit nog niet zichtbaar was, omdat het land door water bedekt was.

Gezien vanuit vers 9-10 is het dus geen probleem dat vers 2 al over de aarde als een bestaande grootheid spreekt. In de toestand die vers 2 beschrijft, was de aarde er al wel, maar zij was nog ‘woest en doods’. Dat betekent in elk geval dat zij nog helemaal ongeschikt was voor bewoning door de mens. Dat blijkt uit Jesaja 45:18: ‘niet als chaos schiep hij de aarde, maar om te bewonen heeft hij haar gevormd.’ Het woord dat daar met ‘chaos’ vertaald is, is hetzelfde als ‘woest’ in Genesis 1:2. De tegenstelling tussen ‘chaos’ en ‘om te bewonen’ in Jesaja 45:18 laat zien, dat onbewoonbaarheid kenmerkend is voor ‘chaos’ oftewel het ‘woest en doods’ van Genesis 1:2.

Maar hoe is die woeste en doodse aarde dan ontstaan? Als Genesis 1:1 niet de schepping van deze aarde als Gods allereerste scheppingsdaad beschrijft, hoe en wanneer heeft God haar dan wel geschapen? Het antwoord op deze vragen luidt, dat Genesis 1 dat niet vertelt. Dat klinkt misschien vreemd, maar het past goed bij de rest van vers 2. In vers 2 worden ook de duisternis, de oervloed en het water genoemd als bestaande grootheden. Ook daarvan vermeldt de tekst niet met zoveel woorden hoe zij ontstaan zijn.

Het is goed te begrijpen dat een dergelijke opvatting vragen oproept. Betekent dit niet dat er grootheden zijn die God niet geschapen heeft? Zijn dat dan chaotische machten die Hij niet in het aanzijn heeft geroepen, maar waarmee Hij de strijd moet aanbinden? Zelfstandige machten buiten en tegenover Hem? Hierop zou ik willen antwoorden dat vers 1 dergelijke gedachten de pas afsnijdt. Als Genesis 1:1 werkelijk zegt dat God alles geschapen heeft en daarbij ook de aarde vermeldt, zou er dan iets zijn wat daar niet onder valt?

Conclusie: Genesis 1 vertelt niet met zoveel woorden wanneer en hoe God de aarde, de duisternis, de oervloed en het water tot stand gebracht heeft. Tegelijk laat het duidelijk voelen dat geen ander dan Hij deze grootheden geschapen heeft.

Een veilig huis

Genesis 1 vertelt over wat er gebeurde aan het begin. In Genesis 1 geeft God zelf ons een beschrijving van hoe Hij onze wereld gemaakt heeft. Tegelijk beantwoordt Hij daarin niet alle vragen die wij over het begin kunnen stellen. Dat is dus ook niet zijn bedoeling met dit hoofdstuk.

Met welke bedoeling licht God in Genesis 1 een tip van de sluier over het begin op? Iets daarvan wordt duidelijk als je begin en einde van de beschrijving met elkaar vergelijkt. In het begin gaat het over een aarde die nog onbewoonbaar is voor de mens. Aan het einde heeft God een onvoorstelbaar groot werk voltooid en kan Hij een dag rust nemen (2:1-2). In plaats van een aarde die woest en doods is, is er nu een aarde die van alles is voorzien. Voorzien van

alles wat de mens nodig heeft om op die aarde een vruchtbaar en gezegend leven te leiden. 'God keek naar alles wat Hij had gemaakt en zag dat het zeer goed was' (1:31). De duisternis, de oervloed en het water van het begin zijn niet verdwenen. Mensen kunnen zich er nog steeds door bedreigd voelen. Toch hoeven wij er niet bang voor te zijn. Deze onderdelen van de schepping hebben een plaats gekregen in het prachtige huis dat God voor ons gebouwd en ingericht heeft. Zij worden volledig beheerst door de macht van God. 'In het begin schiep God de hemel en de aarde.' Wij zijn niet aan duistere machten prijsgegeven. Wij leven in het huis dat God ons gegeven heeft. Hij zorgt dat dit huis blijft staan en dat het helemaal af komt.

Verantwoording

De inaugurele rede van Ellen van Wolde is gepubliceerd door Valkhof Pers (ISBN 978 90 5625 314 1). De stelling dat *bara* 'scheiden' betekent, heeft zij ook verdedigd in een artikel in *Journal for the Study of the Old Testament*, jrg. 34, nr. 1 (2009), p. 1-21. De kritische reactie van Martin Baasten is te vinden in *Met andere woorden. Kwartaalblad over bijbelvertalen*, jrg. 28, nr. 4 (dec. 2009), p. 3-14. Andere reacties staan vermeld op de website van Het Oudtestamentisch Werkgezelschap: <http://www.otw-site.eu/nieuws.php> (15 feb. 2009).